

АББАС СӘҺҖӘТ

СӨЧІЛМІШ
шеңгел

БАКИ—УШАГКӨНЧНӨШР—1948

МƏКТƏБ КИТАБХАНАСЫ

АББАС СƏҺƏТ

С Е Ч И Л М И Ш
Ш Е И Р Л Ə Р

Азәрбайчан ЛККИ МК
Ушаг во Көнчлөр Əдәбийяты Нəшрийяты
Баки—1948

Аз-2126

897.00

С 5

авт.

КИЧИК ЯШЛЫ УШАГЛАР ҮЧҮН

АББАС СӘҺҲӘТ

Мирзә Аббасгулу Сәһһәт XX эср Азәрбайчан әдәбийятынын көркәмли нүмайәндәләриндәндир. О, һәм шаир, һәм дә һәким олмушдур. Әдәбийятымыз тарихиндә габагчыл бир маарифчи вә тәрәггипәрвәр ичтимаи хадим кими танынмыш олан Сәһһәт 1874-чү илдә Шамахи шәһәриндә анадан олмушдур. Сәһһәтин атасы мӯәллим иди. Шаир, илк тә'лим вә тәрбийәсини атасындан алмышдыр. Чаван яшларындан фарс вә әрәб дилләрини мӯкәммәл өйрәнмиш Сәһһәт сонралар тәһсилни артырмаг үчүн Теграна кедир.

О, Тегранда «Мәдрәсейи-Низамийә» мәктәбиндә алты ил охуор. Мәктәби һәкимлик диплому илә битирдикдән сонра бир нечә мүддәт Иранда һәким сифәтилә ишләйир. 1901-чи илдә о, өз вәтәни олан Шамахи гайыдыр.

Шамахида Сәһһәт, башлыча олараг, мӯәллимликлә мәшғул олур. Бунунла барабар о илк шеирләрини дә бурада язмаға башлайыр. Рус дилини өйрәндикдән сонра Аббас Сәһһәт рус мәдәнийәти вә рус әдәбийяты илә яхындан таныш олур. Бөйүк рус сәнәткарларындан Пушкин, Лермонтов, Қрылов вә Горкидән бир сыра әсәрләр тәрчүмә әдир.

Сәһһәт, дөврүнүн габагчыл вә мәдәни нүмайәндәси иди. Элмин вә маарифин инкишафы, халгын савадланмасы йолунда о, фәдакар бир хадим кими йорулмадан ча-

лышырды. Маарифчилик идеялары онун бу дөврдә язмыш олдуғу бүтүн әсәрләриндә көркәмли ер тутур. Шаир өз халгынын халына, өз вәтәнинин вәзийәтинә ачыыйр. Халгыны чәһаләт кирдабындан чыхармағ үчүн һеч бир шейини әсиркәмир.

Сәһһәт чәмийәтин инкишафыны вә сәадәти анчағ элмин инкишафында вә маарифин чичәкләнмәсиндә көрүрдү. Мәһз буна көрәдир ки, шаир өлкәдә маарифин яйылмасы үчүн бүтүн гүввәсини сәрф эдир; дәрс китаблары языр, гәзетләрдә нәзәри мәгаләләрлә чыхыш эдир вә Азәрбайчан халгыны бөйүк рус халгынын мэдәнийәти илә таныш этмәк үчүн дүня әһәмийәти олан рус әдәбийятындан азәрбайчанчая тәрчүмәләр эдир. Бу ишдә о, бөйүк мэдәни бир инкишафын рәһнини көрүрдү. Әдәбийятымыз тарихиндә рус халгынын мэдәнийәти илә Азәрбайчан халгы мэдәнийәтинин гаршылыгылы тәсири сәһәсиндә, шүбһәсиз ки, Сәһһәтин ролу бөйүкдүр.

Аббас Сәһһәт 1918-чи илдә Кәһчәдә (Кировабадда) өлмүшдүр.

Сәһһәт һәссас бир шаир иди. Феодал мүсәлман дүнясынын ичтимай гурулушуну доғру баша дүшән бу шаир ондан үз дөндәрәрәк она гаршы кәскин тәнгиди бир мүнасибәт бәсләйирди. Феодал мүсәлман дүнясы, доғрудан да чәһаләт, әдаләтсизлик, зүлм вә ишкәнчә дүнясы иди. Инсанлар дәстә-дәстә бу чәһаләт багагылында мәһв олурдулар. Наданлығ өз мәш'ум ганадлары илә һәр ери бүрүмүшдү. Ачындан өлән инсанларын аһ-наләләрини, күчәләрдә диләнән юрдсуз адамларын сызылтыларыны эшитдикчә шаирин гәлби гүссә илә чырпынырды. О, бу феодал дүнясында эзиләнләрин вә мәһв оланларын халына ачыыйрды.

«Бизим шәһәр» адлы ше'риндә о, бу көһнә феодал әләминин кениш мәнзәрәсини, дөврүнүн бүтүн рәзаләт вә чиркинликләрини топлая билмишдир.

Бу шәһәрдә әталәт, чаһиллик, сүстлүк вә зүлм дәрин көк салмышдыр.

Бу шәһәрдә

«Диридиләр әкәрчи сурәтдә,
Өлүдүрләр вәли һәгигәтдә».

Халгын кечирдийи ағыр һәят, шаири кәдәрләндирсә дә о, зүлмәт вә һағлағ төкүлән ганлар ичәрисиндән кәләчәйи көрә билирди. О, билирди ки, истигбал парлағдыр «Истиғбал бизимдир» адлы ше'риндә:

«Инан әлбәттә бир заман олачағ,
Әһли-әшғ, онда камран олачағ.
Гардашым, санма бу үмиди хәял,
Кәләчәкдир бу шанлы истигбал»

—дейә кәләчәйә бөйүк бир үмид бәсләйирди. Лакин онун тәсәввүр әтдийи кәләчәк һәлә мүчәррәд иди. Шаир бу кәләчәйи өзүнә айдын сурәтдә тәсәввүр эдә билмирди. Лакин бунунла белә бу кәләчәйин кеч вә тез парлаячагына инанырды. О, бүтүн үмидләрини анчағ кәләчәйә бағлайыр. Арзуладығы хош чәмийәти анчағ кәләчәкдә көрүрдү.

Аббас Сәһһәт истигбад вә чар гурулушунун амансызлыгыны шиддәтлә тәнгид эдирди. О, һәр чүр азад фикирләрин тә'гиб әдилдийи вә азад дилләрин кәсилдийи бу чәмийәтдә өзүнүн дә сусдурулмасындан шикайәтләһирди:

«Бу гаранлығ мүһитим ичрә мәнним,
Гулағым һәбс, көзләрим дустағ.
Юмуругла мөһүрләниб дәһәним,
Олмуш ағзымда сөзләрим дустағ.
Галмышам мәт, ачизи-мәһһүт,
Әтмишәм лабүд ихтияри сүкүт»

Шаир өз ачизлийини ә'тираф эдирди. Бу ачизлик ондан доғурду ки, о, өз сәсини кениш күтләләрин аловлу вә гәзәбли ә'тиразларына гапа билмирди. Сәһһәт чоһ заман руһ дүшкүнлүйүнә гапылыр, мүасир һәятдан узағлашыр, ничат вә тәсәллини романтикада көрүрдү. «Шаир вә шеир пәриси» адлы ше'риндә шаир реал һәятдан узағлашарағ, хәял әләминә чәкилир. О, һәятдан она көрә узағлашыр ки, бу һәятда өз сөзләрини дейә билмир.

«Похдур ондан бирини сөйләмәйә имканым».

«Чоһ һәгигәт мәнә тәлгин әләйир вичданым».

Сәһһәт чыхыш йолуну белә бир романтикада тапмышдыр. Бу романтика зәиф вә игтидарсыздыр. Чүнки о, һәяты дәйишмәк дейил, һәятын чәтинлийиндән ничат вә тәсәлли тапмағ мәгсәдинә йөнәлдилмиши.

Лакин Сәһһәт бүтүн әсәрләриндә ялныз сызлаян зәиф вә хәстә хәялләр далынча гачан романтик дейилди. О,

«Әһмәдин геһрәти», «Гыш» вә саир бу кими шеирләриндә өзүнүн сүст арзуларындан узаглашараг, мүбариз вә мүтәрәгги нәтичәләрә кәлиб чыхырды.

Аббас Сәһһәтин Азәрбайчан ушаг әдәбийяты саһәсиндәки хидмәти даһа бөһүждүр. Сәһһәт ушаг әдәбийятымызын көркәмли нүмайәндәләриндәндир.

Сәһһәт ушаглар үчүн яздығы әсәрләриндә реалист бир сәнәткардыр. Шеирләриндә илин фәсилләрини, тәбиәт лөвһәләрини вә һабелә ушагларын мүһитини реалистчәсинә тәсвир әдирди. Бу әсәрләрдәки йүнкүл вә ойнаг вәзн, садә вә сәмими ифадә, дахили һәрарәт охучунун рәғбәтини газаныр. «Яз», «Илк баһар», «Гыш», «Яй сәһәри», «Яй кечәси», «Гушлар» вә саир шеирләрин бөһүк идраки әһәмийәти вардыр. «Көч» ше'риндә халг шифаһи әдәбийятындан истифадә әдә билмәйин көзәл нүмунәсини вермишди. О, өз маарифчилик идеяларыны таблиғ әтмәк үчүн һәтта айры-айры аталар сөзләри әсасында да кичик әсәрләр яратмышдыр. Мәшһур рус әдиби Лев Толстоюн ушаглар үчүн бу шәкилдә яздығы әсәрләри Сәһһәт үзәриндә тә'сир бурахмамыш дейилди. О да Толстой кими өз әсәрләриндә ушагларә нәсиһәт йолу илә онларын әхлагына мүсбәт тә'сир әтмәйә, чалышган олмаларына чалышыр. Шаирин «Ики ушаг» ше'ри буна нүмунә ола биләр. Бу шеирдә шаир мәктәб ушагларыны чалышганлыға чағырыр:

«Сүбһә бу күнки иши,
Гоймаз ағыллы киши.
Дәрсими һазырларам,
Сонра кедиб ойнарам».

Ушаглар үчүн яздығы шеирләриндә Сәһһәт йығчамлыға чох фикир верир. Онун шеирләриндә артыг ифадә вә сөзләрә раст кәлмирик. Һәр сөзүн өз ери вә чәкиси вардыр. Шаир аз сөзлә чох мә'на вә фикир ифадә әтмәйә чалышыр ки, бу да ушаглар үчүн язылмыш әсәрләрдән тәләб олуна әсас чәһәтди.

«Ана вә оғул», «Мәктәб шакирди», «Ики ушаг» вә башга шеирләриндә шаир ушаглары әлмә вә маарифә чағырыр, әлмин үстүнлүкләрини көстәрир вә кәләчәк нәслә мүрачиәт әдәрәк хошбәхтлик вә ничатын анчаг әлмдә олдуғуну исбат әтмәйә чалышыр.

Ушаглар үчүн язылмыш шеирләриндә дидактизм (тәрбийәвилик) чох гүввәтлиди.

Маһир бир тәрчүмәчи олан Сәһһәт ушаглар үчүн рус әдәбийятындан да чохлу тәрчүмәләр әтмишди. Тәрчүмәләри ичәрисиндә Крыловун тәмсилләри даһа кениш ер тутур.

«Гурд вә гузу», «Сазәндәләр», «Фил вә алабаш», «Балыг, өрдәк вә хәрчәнк» тәмсилләри һал-һазыра гәдәр өз тәрчүмә тәрәвәтини сахлая билмишди. Онун Крыловдан тәрчүмә әтдийи тәмсилләр узун замандан бәри мәктәбләримиздә охунмагдадыр. Пушкинин «Гафгаз», «Гыш»: Лермонтовун «Мтсыри» вә башга әсәрләри Сәһһәт тәрәфиндән мәһарәтлә тәрчүмә әдилмишди. Онун тәрчүмәләри орижинал гәдәр тә'сирли вә гүввәтлиди. Сәһһәт ән яхшы мүтәрчим сайылыр. Онун, рус вә Авропа әдәбийятындан әтдийи тәрчүмәләри ингилабдан габаг «Мәгриб күнәшләри» адлы айрыча бир китабча шәклиндә нәшр әдилмишди.

Аббас Сәһһәтин өз тәмсилләри дә вардыр. «Ит вә көлкәси», «Чүтчү вә илан», «Улаг вә аслан» тәмсилләри онун ән яхшы тәмсилләриндәндир.

Аббас Сәһһәтин шеирләриндә дил садә, тәрәвәтли вә зәңкинди. О, Азәрбайчан дилинин фарс вә әрәб сөзләриндән тәмизләнмәси саһәсиндә бөһүк иш көрмүшдүр.

Г. Мусаев

ЯЗ

О күн ки, фәсли-яз олур,
Кечә күндүз тараз олур,
Һаванын артар истиси,
Даһа союглуг аз олур.
Әрир дағын, чөлүн гары,
Ахар дәрәләрә сары.
Курулту илә сел кәлир,
Салыр сәдая чайлары.
Гарангуш ол заман кәлир
Енә тикәр ювасыны.
Гонар яшыл ағачлара,
Охур көзәл һавасыны.

ИЛК БАҒАР

Кәлди мартын доггузу,
Байрам этдик новрузу.
Гар әриди йох олду,
Чайларда су чох олду.
Дағлар, чөлләр дишәрди,
Новруз күлү көйәрди.
Кечә-күндүз тәнләшир,
Һава һәрдән чәнләшир.
Даға галхыр думанлар,
Тез-тез яғыр нейсанлар,¹
Йүнкүл, сәрин мей әсир,
Яғмуру бирдән кәсир.
Араланыр булутлар,
Тәравәтләнир² отлар.
Дүшүр күнүн зиясы,³
Артыр язын сәфасы;
Көй үзүндә бир гәшәнк
Таг көрүнүр едди рәнк
Көзәл гөвси-гүзәһләр,⁴
Гәлбә верир фәрәһләр;

Гушлар өтүр чөлләрдә,
Өрдәк үзүр көлләрдә,
Әсир исти күләкләр,
Учур газлар, өрдәкләр.
Ярпагланыр ағачлар,
Яшылланыр ямачлар.
Сейрә чыхыр ушаглар,
Көй чәмәндә ойнаглар

«Мәктәб» мәчмүәси 9, 1912.

¹Яз яғышы. ²Тәзәләнир. ³Ишығы. ⁴Көйүн гуршағы.

БАҒЧА

Көйәрин, көй чәмәнләрим, көйәрин,
Сүнбүлүм, ясәмәнләрим, көйәрин.
Ачылын, ийли күлләрим, ачылын,
Аллы-өлванлы күлләрим, ачылын.
Етишин, мейвәчикләрим, етишин,
Саралын, һейвачыгларым, етишин.
Мәнә бир севкили гонаг кәләчәк,
Кәләчәк, билмирәм һачаг кәләчәк.
Кәләчәкдир бабам мәним яныма,
Бахачаг аллы-күллү бостаныма.
Кәзәчәкдир гәдәм-гәдәм¹ бағымы,
Көрәчәкдир үзүмлү чардағымы.
Дәрәчәк дадлы мейвәләр ейәчәк,
Мәнә мин дәфә мәрһәба² дейәчәк.
—Машаалаһ, нә яхшы габилсән,³
Бағчабанлыг да хейли камилсән.
Дарайыб су вериб чалагламысан,
Шахтадан гышда яхшы сахламысан.

¹ Аддым-аддым. ² Чох сағ ол. ³ Габилыйәтлисән.

КҮЛЛӘРИН БӘҢСИ

Гызыл Күл—Мән шаһыям гөнчәләрин, күлләрин,
Ән көзәл истәклиси бүлбүлләрин;
Мән һамыдан яхшы ярашыглыям,
Севимлийәм, әтрә булашыглыям.
Фәхр әдәрәм һаләтимә, һәнкимә,
Гырмызы ярпагларыма, рәнкимә,
Бағы тутар әтри-дәһаным¹ мәним,
Әйби нәдир варса тиканым мәним?!
Ағ Занбаг — Әлдә мәним ағ гәдәһим вардыр,
Ағзынадәк әтр илә сәршардыр.²
Вар арыдан өтрү гызыл күл тозум,
Бойда-бухунда гәшәнкдир үзүм.
Кәрчи узундурса мәним ярпағым
Йохду енә ловғалығым, азмағым.
Һан кәпәнәк, хырда гарышга енә,
Күндә кәләрләр сығынарлар мәнә.

Шәббу — Кәр йох исә севимли рәнким мәним,
Шух дейилдирсә дә һәнким мәним.
Әтрим узагдан бүрүйүр аләми,
Валегү һейран эләйир адәми.

Халг дейэр чүн намы шэббү мэнэ,
Фэхр үчүн, элбэттэ, етэр бу мэнэ.
Мэн үмэралэр³ багынын малыям,
Күллэр арасында тамашалыям!

ГУШЛАР

Гушлар, гушлар, а гушлар,
Гарангушлар, а гушлар!
Чәһ-чәһ вуруб бурада,
Каһ ердә, каһ ювада.
Гонун бу тәк будаға,
Чох кетмәйин узаға.
А гушларым, кетмәйин,
Мәни гәмкин этмәйин.
Гушлар нечин кедирсиз?
Йохса ки, сейр эдирсиз?
Гушлар учду, әкилди,
Вай, сәсләри кәсилди.
Бир сәс кәлир узагдан,
Мән динләрәм баягдан.
Сөйләр ки, гыш явугдур,
Сизин ерләр совугдур.
Вар истичә өлкәләр,
Гышда бизә хош кәләр.
Сәбр әйлә, гой яз олсун,
Бир гар, яғыш аз олсун.
Совгат кәтирәр гушлар,
Сизә көзәл маһнылар.

¹ Ағзым. ² Гябын гырағына гедәр долу. ³ Амирләр, дәвләт адам-
лары.

ЯИ СЭНЭРИ

Од тутуб гырмызы атэшлэ енэ янды үфүг,
Шэфэгин гырмызы рэнкилэ ишыгланды үфүг.
Бир гэдэр чайдан узаг, од галамыш дагда чобан,
Оядыр өз сүрүсүн отлая яйлагда чобан;
Юмушаг көй чэмэнин үстэ дүшүб шеш кечэдэн,
Исти йохдур, хэлэ вар бир балача меш кечэдэн,
Аг думанлар учалыр көй үзүнэ дағлардан,
Чох сэриндир напасы, кечмэ бу яйлағлардан.
Күн чыхыр көйдэ булут гырмызы рэнкэ бояныр,
Кэндлилэр чох йорулуб уйгудан инди ояныр.
Пэйэдэн мал-гараны бэ'зи чыхардыр гыраға,
Бэ'зи сәһрая кедир ишлэмәйэ, бэ'зи баға.

ЯИ КЕЧЭСИ

Ахшам олду, күн батды, шамлар янды,
Та сәһрдән ахшамачан дурмадан,
Күн алтында тәр төкәрэк чалышан
Экинчилэр, бичинчилэр узанды.

Йорғун, арғын хәрэ бир янда ятыр,
Хәр шей сакит, хәр ер сәссиз, сәмирсиэ.
Анчаг хүнү, милчәкләрин выз-вызы
Бу сүкуту позур... экинчи гызы
Уйгуда бүркүдән, милчәкдән кирсиз
Голларыны бу ян, о яна атыр.

Вар бу кәндә енэ элэ йохсуллар,
Нә чүтү вар, нә котаны, нә кәли.
Өлмәк истәр етишмәйир эчәли,
Аллаһ пайы диләр, ағлар, зоггулдар,
Ахшамачан хырманлары долашар.

Эй инсанлар, фәрз' дейилми бизләрә,
Рәһм эйләмәк, эл тутмаг ачизләрә,
Онларын да вар биз кими үрәйи,
Бир арзусу, бир эшги, бир диләйи.
Онлар сиздән даһа артыг чалышыр,
Яшамагчын хәр зәһмәтә алышыр.

¹ Вачиб.

Ағ дөвәнин көзләри
Ерә дәйәр дизләри.
Энди чая юһ-юһ!
Ағча мая юһ-юһ.

КӨЧ

Сәһәр-сәһәр яз чағы
Көчүр оба яйлаға,
Кәлинләрин балағы,
Батыр лилә, батлаға!

Арвад, киши, оғлан, гыз,
Көн чарыглы, башмаглы,
Кедир горуг-гайтагсыз,
Кәлин, гызлар яшмаглы.

Гоюн, гузу, ат, эшшәк,
Салмыш чөлә галмағал.
Дәвә, мая,¹ нәр,² көшәк,³
Лөкләйирләр дал-ба-дал,

Киши әлиндә чомаг,
Сүрүр йүклү өкүзү,
Дәвә үстә бир ушаг,
Чох охюр бу сөзү:

Ағ дәвә алчаг кедәр,
Голунда голчаг кедәр,

¹ Даши дәвә. ² Эркәк дәвә. ³ Дәвә баласы.

ГЫШ

Бир аз эввэл саға-сола уча-уча фырланан,
Парча-парча гарлар инди яваш-яваш дүшүйүр,
Буруг-буруг бачалардан чыхыр түстү, ағ думан,
Күчэлөрдө ит союгдан зинкилдэйир, үйүшүр,
Һөрдөн күлөк галхыр, ердөн гары гапыб совурур.
Жәлиб-кедән инсанларын үз-көзүнү говурур.
Дағы-дашы гар бүсбүтүн ағ кәфәнә бүрүмүш,
Пәнчәрәнин шүшәләри буз бағлайыб донмушдур,
Дәйирманын, булагларын сую донмуш, гурумуш,
Сәрчә, долаш ем ахтарыр гар үстүнә гонмушдур.
Дөвләтлиләр исти эвдә раһат ейиб ятырлар,
Ун алмаға ач яныглар палтар-палаз сатырлар.
Аллаһ пайы диләйәни ачыгланыб сөйүрләр,
Аллаһ версин, кет кәсб элә, дейиб һәр кәс рәдд
эләр,
«Ачам дейиб өлмәкдәйәм» дейир, говуб дөйүрләр,
Бир дейән йох, фәһләлийә бунлар кетмир, ким
кедир.
Бу языглар дейилмидир фабрикләрдә чалышан,
Лағымларда күлүнк чалан, зәһмәтләрә алышан.

ИКИ УШАГ

Йолдашына бир ушаг,
Деди: Дур кәл ойнаяг,
Ойнамағын вахтыдыр,
Гызыл күлүн тахтыдыр;
Гызыл күлү әкәрләр,
Мисгал илә чәкәрләр;
Кедәк көрәк ушаглар
Бағда нә чүр ойнаглар.
Йолдаш деди: Гардашым,
Динмә, ағрыйыр башым;
Ачылса күл, олса яз,
Мәним көнлүм ачылмаз.
Мән дәрсими билмирәм,
Ойнамағы нейлирәм?!
Буна деди о бирси:
«Бу күн бурах бу дәрси,
Инди һәлә кәл кедәк,
Бағда кәзиб сейр эдәк.
Эртә дурарсан сәһәр,
Дәрсин эдәрсән әзбәр».

Йолдашы верди чаваб:
«Данышма бәдбиһесаб¹,
Сүбһә бу күнки иши,
Гоймаз ағыллы киши:
Дәрсими һазырларам,
Сонра кедиб ойнарам».

«Мәктәб» мәҷмуәси, № 11, 1912.

МӘКТӘБ ШАКИРДИ

Иштә¹ бир тәрбийәли агил² ушаг,
Иштә бир зирәк, айыг, камил ушаг.
Кейиниб мәктәбинин формасыны,
Көтүрүб голтуғуна чантасыны.
Мәктәбә шөвги-тамам³ илә кедир,
Кечмәсин вахты дейә сүр'әт эдир.
Кечә-күндүз чалышыр мәрданә,
Истәйир сибгәт⁴ эдә әгранә.⁵
Көнлүнүн аризуйи-ектасы,⁶
Вәтәнү милләтинин әһясы.⁷
А чочуг, кет сәнә һаг яр олсун,
Чүмлә һалында мэдәдкар⁸ олсун.
Элм тәһсили әзийәтли исә,
Гышда йол кетмәйи зәһмәтли исә,
Торхма, гейрәтлә чалыш, әлбәттә,
Биләчәксән, охусан тез вахтда
Ки чаһан ичрә бөйүк инсанлар,
Нә гәдәр зәһмәтә дүшмүш онлар.
Синфи-ә'дадыны⁹ тәкмил әйлә,¹⁰
Мәктәби-алидә тәһсил әйлә.¹¹

¹ Наһаг.

Сэ'й элэ сэн дэ бөйүк инсан ол,
Доғрулугла бу ада шаян¹² ол!
Гой чаһан элм илэ пүрнур¹³ олсун,
Вөтөн о сайәдә мә'мур¹⁴ олсун.

АНА ВӘ ОҒУЛ

Һәр сабаһ күн ки, сачар аләмә нур,
Данәдән² өтрү учар чүмлә³ тәюр⁴.
Гушлар ол дадлы чивилтилә охур
Ач көзүн уйгудан, эй тифли-гәюр⁵
Ятма бу пайәдә⁶ раһәт, а чочуг!
Этмә тәнбәллийи адәт, а чочуг!

Күн чыхыб дағу даша нур сәпәр,
Һамы дүняда чалышмағы севәр.
Һәрә бир сәмтә кедәр әһли-һүнәр,⁷
Ана өвладына шәфгәтлә дейәр:
Ятма бу пайәдә раһәт, а чочуг!
Этмә тәнбәллийи адәт, а чочуг!

Янашар бәстәри-әтфала⁸ ана,
Уйгудан⁹ яврусу¹⁰ истәр ояна:
Әйилгәр та үзү-үзә даяна
Чох явашча сөйләйәр онда она:
Ятма бу пайәдә раһәт, а чочуг!
Этмә тәнбәллийи адәт, а чочуг!

О көзәл севмәли, ол нурлу бәбәк,
Уйгусундан оянар әснәйәрәк,

1 Бах будур. 2 Ағыллы. 3 Тамам һәвәслә. 4 Ирәли дүшә, етә.
5 Яхынлара. 6 Еканә арзу. 7 Дирилийи. 8 Кемәкчи. 9 Орта мәктәби.
10 Битир. 11 Али мәктәбдә оху. 12 Лайиг. 13 Ишыгла долу. 14 Абад.

Дидэ мэхмур,¹¹ өзү мисли мэлэк¹²
Мадэри¹³ онда эдэр бөйлэ дилэк¹⁴:
Ятма бу пайэдэ раһэт, а чочуг!
Этмэ тэнбэллийи адэт, а чочуг!

Айыл оғлум, бу гэдэр эйлэмэ хаб,¹⁵
Дур көтүр голтуғуна шимди¹⁶ китаб,
Мәктәбин вахты кечир, эйлэ штаб,¹⁷
Чәнд элэ, элм оху, һәнками-шәбаб¹⁸
Ятма бу пайэдэ раһэт, а чочуг!
Этмэ тэнбэллийи адэт, а чочуг!

«Дәбистан» № 3, 1907.

КҮЧЭ УШАҒЫ

Көрсәм чамурлу бир күчэдэ ойнайыр һачаг,
Чылпаг, аяг ялын, баш ачыг бир дәчәл ушаг.
Адэт эдиб сөйүшмәйи, даим савашмағы,
Ит говмағы, даш атмағы, халга саташмағы.
Әхлагы позғун, адәти пис, пасибанңи¹ йох,
Гәлбим янар она дейәрәм: «Ай языг чочуг,
Сән севкили вәтәнчийимин күл фиданисән,²
Сән бир көзәлчә гөнчәсэн, амма ябанисән.³
Зәнним будур диләнчилик эйләр анан сәнин,
Зинданлар ичрә чан чүрүдәр һәм атан сәнин.
Сән көзләмирмисән яшамагдан чох ил һәлә,
Зүлмәтли йоллар ичрә кәзирсән нечин белә?
Яврум⁴, гузум, баһари-һәятын нә чур олар?
Чапгынчылыг, сәфаһәтү физгү фүчур⁵ олар.
Кәсбин йох, үсрәт⁶ илә кечәр чох мәишәтин,
Билмәм ки, фәһләликдә етәр вәхти-рәһләтин⁷.
Ох яврум, анласайды бу күн милләтин сәнин,
Билсәйди, лайигинчә әкәр гиймәтин сәнин.
Чан тәк басарды бағрына, эйләрди тәрбийәт;
Олмазды разы, пуч оласан бөйлә бичиһәт.⁸
Әсбаби-фәхр⁹ олмуш икән сән дә милләтә,
Мин дүрлү фәидә етирәрдин чәмаәтә.

¹ Ишыг. ² Дән. ³ Бүтүн. ⁴ Гушлар. ⁵ Гейрәтли ушаг. ⁶ Гәдәр.
⁷ Һүнәр әһли. ⁸ Ушағын ятағы. ⁹ Юхудан. ¹⁰ Ушағы. ¹¹ Хумар, юху-
лу көз. ¹² Мәләк кими. ¹³ Анасы. ¹⁴ Арзу. ¹⁵ Юху. ¹⁶ Инди. ¹⁷ Тә-
дәс. ¹⁸ Кәнчлик вахты.

¹ Көзәтчиси, баханы. ² Будаг. ³ Вәһши. ⁴ Балам. ⁵ Алчаг вә пис
ишләр. ⁶ Чәтин. ⁷ Көчмәк вахтын (бурада өлмәк мәнәсынадыр).
⁸ Наһаг ерә. ⁹ Фәхр сәбәбләри.

ТЭНБЭЛ

Чох ятма дур, а тэнбэл,
Ятсан олар иш энкэл.
Күн дағлара яйылды,
Һәр бир ятан айылды.
Яр-йолдашын сәһәрләр,
Тез мәктәбә кедәрләр.
Сән чаштадәк¹ ятырсан,
Пал-палтарын атырсан.
Хейир-шәрин ган оғлум,
Өз һалына ян оғлум.
Бир азча һиммәт² эйлә,
Бир азча гейрәт эйлә,
Һәр ким диләр шад олсун,
Кетсин чалышган олсун.

¹ Күнорта вахты. ² Бирлик.

ӘҺМӘДИН ГЕЙРӘТИ

Фабрикләри, инсанлары, даш, торпағы гап-гара,
«Чорни-Город» адлы шәһрин фабрикиндә ча-
лышан,
Курултуя адәт этмиш, патылтыя алышан,
Чохдан варды Әһмәд адлы бир иранлы бичарә.¹
Гүрбәт ичрә фәһләликлә сахлар иди өз башын,
Һәм вәтәндә дул анасын, етим бачы-гардашын.
Габарладыб шиширтмишди әлләрини, чийнини,
Чох севәрди вәтәнини, милләтини, дилини.
Ағыр, бөйүк машынларын зәнчирләри, зәһмәти.
Чалышдыгча әксилмәзди, һәркиз онун гейрәти.
Бир күн сәһәр Әһмәд көрдү әлдә гәзет
сатанлар.

Бағырырлар: «Алын, бахын, ким Иранда
янғын вар.

Гәзетәни алан кими рәнки-руйи² саралды,
Көрдү енә язылмышдыр «Иран олмуш виранә»,
Шаһү-мәхлу³, Одессадан гайытмышдыр Иранә,
Фикрә кетди, гүссәсиндән көй башына даралды.

Бирдән-бирэ сонра галхыб деди: «Мән дә кедэрәм,
Вэтәними хаинләрден мүдафиэ эдэрәм».

О күн чыхан параходла кәлиб чатды вэтәнә.
Гыш мөвсими, гайәт союг яғмурлу бир навада,
Көрдү: анчаг арвад, ушаг галмыш кәнддә, обада,
Кишиләри шаһ гырдырмыш ган ичән шаһсевәнә.
Ханлар, бәйләр талан этмиш рәийәтин юрдуну,
Эйләйрләр мүһафизә хаин Иран гурдуну.
Һәр ер виран, сәссиз, санки матәм чөкмүш
чөлләрә;

Вэтәнини белә көрчәк гейрәтиндән ағлады,
Уғурунда өлмәк үчүн белин мөһкәм бағлады.
Па-пияда дүшдү йола, кетсин чатсын ләшкәрә,⁴
Тагәт кәсән гарлы күләк кәрчи давам эдирди,
Чәсарәтли Әһмәд лакин гейрәт илә кедирди.
Бир нечә күн йол кедәндән сонра бирдән эшитди
Биябандан кәлир шейпур сәси, вэтән нәғмәси.
Бахды көрдү: йүрүш эдир фәдайләр⁵ дәстәси,
Ал байрағын тәмәввүчүн⁶ көрчәк севинди, кетди.
Явыглашыб салам верди, түфәнк алыб янашды,
Йорулмадан онлар илә бир чох гарлы дағ ашды.
Кечдикләри тарлалары танийырды, билирди,
Бир дә дөнүб бахар икән, өз кәндләри көрүндү,
Әндамына рә'шә⁷ дүшдү, гәлби куп-куп дөйүндү.
Көз яшыны этәйилә кизлин-кизлин силирди,
Чох истәди кедиб көрсүн анасыны һағласын,
Горхду бәлкә кетмәйинә мане олуб сахласын.
Кедирдисә Әһмәд, лакин хейли пәришан⁸ иди.
Бу әснада шейпур сәсин дуюб кәнддән йүйүрдү.
Йол тәрәфә бир чох ушаг: Әһмәд баханда көрдү,

Өз гардашын ушагларын арасында таныды,
Явыглашыб гардашийлә гучаглашды, өпүшдү,
—Анамыза салам эйлә,—дейиб ордан өтүшдү.
Кәнч әскәрин көнлү бир аз раһат олду фәрдасы,⁹
Фирузкуһун чиварына кедиб етишди орду.
Шаһпәрәстләр Ефрим ханла олмушдулар рубәру¹⁰.
О күн сәһәрдән башлады яйлым атәш давасы...
Яғмур кими яған күллә туфанында өнүндә.
Ярпаг кими дүшән вэтән гурбанларын өнүндә
Горхду Әһмәд, рәнки гачды, тир-тир әсди әлләри,
Бир аз сонра һәр тәрәфдән верилдикдә команда
Аслан кими бирдән-бирә чүр'әтләнди о анда,
Мейитләрин арасында аддымлады ирәли.
О бир овуч әскәр о күн алты саат атышды,
Бирдән күллә яғмуруна гар яғмуру гарышды.
Көнүллүләр чәкилмәйә мәчбур олду, Ефрим хан;
Дүшмән топчу атәшилә йүрүш этди ирәли,
«Йолдашларым, мән кедирәм, деди кәлин
далымчан»

Әһмәд деди: «Мән дә бурда өлүб дөнмәрәм
кери».

Фәдайләр дилиранә¹¹ рич'әт¹² этди дүбарә,¹³
Шаһпәрәстләр шикәст тапыб, йүз гойдулар
фәрарә.¹⁴

О һалачан ижид Әһмәд алмамышды һеч яра,
Фәгәт һәрбин о сәфалы һәнкамында¹⁵ бир гурун
Кәлиб дәйди сағ голуна, этди ону гәрги-хун,¹⁶
Биһал олду, ган апарды йыхылды торпаглара.
Бу һал илә әсрә¹⁷ гәдәр мүһарибә узанды,
Нәтичәдә фәдайләр шанлы зәфәр газанды.

Үч ай сонра яз фәслийди, күн дүшмүшдү чөлләрә,
Жәнч әскәрин дул анасы дизин гучуб инләрди.
Отурмушду астанада чаван оғлун бөкләрди,
Жәлиб-кедәндән сорурду, көз тикмишди йоллара.
Бирдән көрдү оғлу кәлир шадлығындан ағлады,
Ана, оғул, бачы, гардаш бир-бирин гучаглады.

ИСТИГБАЛ' БИЗИМДИР

Гардашым, йолдашым, әзиз ярым,
Эй гәмү-мөһнәтә кирифтарым!²
Дәрд әлиндә сыхылмасын чанын,
Белә галмаз гәрары дүнянын.
Вәһшәт³ әтмә бу күнки һаләтдән,
Наүмид⁴ олма гөвмү милләтдән;
Зүлм әрбабы⁵ гой гучаглансын,
Ер үзү көз яшийла ислансын.
Тапдасын пак олан идеаллары гой,
Мәһв гылсын көзәл хәяллары гой.
Гой верилсин дә одлу фәрманлар,
Гой төкүлсүн күнаһсыз ганлар.
Зүлми-наһәг һөкүмәт әтсин гой,
Арифи һәтқи-һөрмәт әтсин гой.
Инан әлбәттә бир заман олачаг.
Әһли-әшг онда камран олачаг.
Ер үзү рәшки⁶-бағи-чәннәт олар,
Һакими-мүтләги мөһәббәт олар.
Рәф әдәр⁷ зүлмү чөһлү зүлматын,⁸
Сачар аләмләрә фүюзатын.⁹

¹ Чарәсиз, язгы. ² Үзүнүн рәнқи. ³ Тахтдан салынмыш шаһ.
⁴ Орду. ⁵ Азадлыг уғрунда чарпышанлар. ⁶ Далғасычы. ⁷ Титрәтмә.
⁸ Дагыныг. ⁹ Сабаһы. ¹⁰ Үзбәүз. ¹¹ Гочаглыгла. ¹² Гайытмаг. ¹³ Икян-
чи дөфә. ¹⁴ Гачмаға. ¹⁵ Вахтында. ¹⁶ Гана боянды. ¹⁷ Икянди вахты.

Нэ эсарэт, нэ дэ эдавэт олар,
 Халг мүстэгрэги-сээдэт олар.¹⁰
 Нэ олар көз яшы, нэ кин, нэ инад,
 Нэ мүгэссир олар, нэ дэ чэллад.
 Гардашым, санма бу үмиди хэял,
 Көлөчөкдир бу шанлы кстигбал.
 Бирчэ бах кайната диггэт илэ,
 Гапланыб көр насыл¹¹ үгубэт¹² илэ.
 Нэр тэрэф гэргизүлмэт олмушдур,
 Ганлар ичрэ ятыб богулмушдур.
 Усаныб халг зэчрү изадан,
 Эглсиз, бишүүр говгадан.
 Галдырыб гэмли көзлэрин алэм,
 Ахтарыр ол мәнэббэти-һәмдэм.

ИКИ ДАНА

Кетмишди бир чифт дана,
 Отламаға бир яна.
 Нахырдан айрылдылар,
 Бир дәрэдэ галдылар.
 Ахшам оlanda бири
 Истэди дөнсүн кери.
 Йолдашын дүмсүклэди,
 Бу чүр она сөйлэди:
 «Ай дана, дана, дур кедэк,
 Гарныны долдур кедэк».
 Йолдашы верди чаваб:
 «Этмэ чаным, изтираб;¹
 Тэлэсмэ, чох эртэдир».
 Эшитдикдэ бу сөзү,
 Көндэ гайытды өзү.
 О бирси орда ятды,
 Гурд да кэлиб дағытды.
 Йолдашы кэлди сәһәр,
 Та ондан тутсун хәбәр.

1 Көлөчөк. 2 Дәрэдэ гэмэ тутуланым. 3 Горху. 4 Үмдсиз. 5 Зүлм
 адамлары. 6 Гысганчлыг. 7 Галдырар. 8 Гаранлыгларын. 9 Фейзлэрин.
 10 Халг хошбәхтлийә гэрг олар. 11 Нечә. 12 Эзаб, чэза.

Көрдү ки, о чан верир,
Рәһми кәлиб диндирир:
—Ай дана, дана, дартадыр,
—Диндирмә, дәрдим артадыр.
—Мән сәнә дедим кәл кедәк,
Сән енә дедин эртәдир.

ТҮЛКҮ ВӘ ГҮРД

Түлкү кәзәндә йыхылыб накәһан,¹
Бир гуяя дүшмүш иди бир заман.
Торпаға сүртмүшдү үзүн, һәм кәзүн,
Гуртара билмәзди өлүмдән өзүн.
Дүшдү гәзадән² ора гурдун йолу,
Бахды ки, көрсүн гуя бошдур, долу
Түлкү ону көрдү салам әйләди,
Ағлады, ялварды белә сөйләди:
Гурд ләлә, сәндән эдирәм илтимас,
Сән мәни бу тәһлүкәдән гыл хилас.
Гурд деди: чох-чох янырам һалына,
Хатирим ашифтәдир⁴ әһвалына.
Билмирәм ахшам эдәчәксән нечә,
Сүбһ ачачагсан нә саяг бу кечә.
Түлкү деди: чох сағ ол, әй гурд ләлә,
Бош данышыгдан нә етәр һасилә.
Сән белә һәркаһ мәнә гәмхар исән,
Һалимә рәһмин кәлиб ағлар исән,
Бир гәдәр ип тап мәнә гыл илтифат,⁵
Вер мәнә бир нөв илә бурдан ничат.
Йохса ки, әтмәз гуру сөз иктифа⁶,
Иш кәрәк олсун, нә әбәс⁷ иддиа.

¹ Гөрху, әзыйғәт.

¹ Көзләнилмәдән, бирдән. ² Тәсадүфән. ³ Хәһиш. ⁴ Дәли-диванә.
⁵ Бағышла. ⁶ Кифайәт. ⁷ Наһар.

Белә бир исти торпаға салды,
Алышыб янмаға чөл аз галды.
Чобана исти күч кәлиб о заман.
Чухасын, палгарын чыхартды һаман.
Ел чалышды нә гәдр гурду кәләк,
Енә ахырда олду күн зирәк.
Күч вә зор илә һеч бир иш ашмаз,
Иш әлиндә һәлим олан чашмаз.

КҮН ВӘ КҮЛӘК

Бир заман олду бир белә говға,¹
Күләк илә күн этдиләр дә'ва.
Деди: әввәл күләк әдәк бир фән?²
Мән керәк күчлүйәм вә я ким сән?
Күн деди: Бах будур, бу дағда чобан,
Күчүнү һәр нә варса әйлә әян.³
Һансымыз ачдырар онун яхасын,
Бачарыб я чыхартдырар чухасын.
Дейәрик ким онун күчү чохдур,
Она дүня үзүндә тай йохдур.
Күләк ол дәмдә бәрк әсиб гаяя,
Тоз гопартды, күч әйләди чухая.
Чухасын чәкди ол чобан башына,
Кетди сөйкәнди бир гая дашына.
Нә гәдәр ел соютдуса һаваны,
Чобан артыг бүрүндү бәрк чуханы.
Вермәди бир нәтичә тәдбири,
Бәлкә бәр'әкс⁴ олду тә'сири.
Күнә нөвбәт чатан кими о заман,
Вәсәти-асиманда олду әян.

¹ Дава, саваш. ² Тәдбир, һийлә. ³ Көстәр. ⁴ Әксинә.

ЧҮТЧҮ ВЭ ИЛАН

Гыш күнү бәрк човгун иди бир сәһәр.
Чүтчү баба йолдан эдирди күзәр.¹
Көрдү гар үстүндә ятыб бир илан,
Шиддәти-сәрмадән² олуб нимчан.³
Шахта гурутмуш бәдәнин сәрбәсәр,
Зәррәчә йох һиссдән онда әсәр.
Хатири янды иланын һалына,
Гылды тәрәһһүм⁴ онун әһвалына.
Гапды көтүрдү гар үзүндән ону,
Кәндә кәтирди о әзиз мейманы.
Од гырағында она верди мәгам,⁵
Мүмкүн олан гәдр әләди әһтирам.⁶
Исти әсәр этди чү бир ан она,
Кәлди о саат дейәсэн чан она.
Говзады бирдән башын о бәдкүһәр,
Олду вәлине'мәтинә⁸ һәмләвәр.⁹
Сөйләди чүтчү, а нәмәкнашинас,¹⁰
Не'мәтә бөйлә олунурму сипас?¹¹
Бөйлә дейиб гапды очаг дашыны,
Әзди о саәт иланын башыны.

¹ Кечирди. ² Союгун шиддәтиндән. ³ Ярымчан. ⁴ Рәһми кәлди.
⁵ Ер. ⁶ Һөрмәт. ⁷ Пис хасийәтли. ⁸ Не'мәт верәнинә, саһибинә.
⁹ Һүчүм этди. ¹⁰ Дуз танымаян, «дуз чөрәк итирән». ¹¹ Һөрмәт, әвәз.

УЛАГ ВЭ АСЛАН

Бир хоруз илә бир заман эшшәк
Кәнд ичиндә кәзирдиләр тәк-тәк.
Накәһан көрдүләр ки, бир аслан
Үз гоюб кәнд сары кәлир гәрран.¹
Горхудан салдылар хурушү сәда,²
Бир-бирә дәйди кәтаву коха.
Вәз'ү әвзай³ чүнки көрдү яман,
Гайыдыб гачды чөл сары аслан.
Белә көрчәк улаг күман этди:
Горхду мәндән бу шир гачыб кетди
Даһа шөвгүндән олмады раһәт,
Әйләди шири говмаға чүр'әт.
Гайыдыб шир бахды мәстанә,
Көрдү эшшәк кәлир дилиранә.⁴
Күлдү бир гәдр онун сәфаһәтинә⁵
Дәркинә; фәһминә,⁶ фәрасәтинә.
Тутду йыхды ерә о наданы,⁷
Йыртды, чырды, дағытды һейван.
Дириликдән олан заман мә'юс
Анлайыб эшшәк әйләди әфсус:

Күчүмү мән билә-билә наһар
Ширә гылдым һүчүм мән ахмаг.
Мән билирдим бу асланын һүнәрин,
Чәкирәм кәнди⁸ сәһвимин зәрәрин.

ГАРЫ ВӘ ГУЛЛУГЧУЛАРЫ

бир гарынын бир хорузу вар иди,
Һәр күн обашдандан о банлар иди.
Сүһ чох эртә оянарды гары,
Дургузар иди һамы хидмәткары;¹
Инчийиб ахырда о гуллуғчулар,
Ол хорузу өлдүрүбән атдылар.
Та ки, кәсилсин сәси, асудәчә,
Бәлкә доюнча яталар һәр кечә.
Чүнки гары билди бу кейфийәти,
Өзкә саяг олду онун нийәти.
Сонра кечә олмамыш икән яры,
Онлары бир-бир оядарды гары.

¹ Чох гызғын. ² Най, күй, сәс. ³ Әһвалат. ⁴ Гочаглыгла, чәсарәт-
лә. ⁵ Ахмаглыгына. ⁶ Анлағына. ⁷ Ганмазы, чаһяли, ⁸ Өз.

¹ Гуллуғчу.

ИТ ВЭ КӨЛКЭСИ

Бир ит ағзында бир сүмүклә сәһәр,
Су кәнарындан эйләйирди жүзәр.¹
Суда өз көлкәсин көрүб о заман,
Санды² бир өзкә итдир ол һейван
Сүмүйү атды тез о бир янә,
Суя вурду өзүн һәрисанә:³
О ити та ки, горхуя салсын,
Бәлкә ағзындаки эти алсын.
Тапмады бир шей олду чох гәмкә,
Һәм итирди һаһаг ерә хөрәкин.
Көлкәйә уйма, һирсү гәфләтдән,⁴
Та әлин чыхмасын һәгигәтдән.

¹ Кечирди. ² Элә билди. ³ Һирсли. ⁴ Һирсә вә билгәмәеллидән.

ТҮЛКҮ ВЭ МЕЙМУН

Деди бир түлкүйә бир күн меймун
Сәндә йолдашчығазым чохдур юн.
Мән көрүрсән ки, нә чүр үрянәм¹,
Мүстәһәгги-кәрәмү эһсанәм!²
Түкүн әндазәдән артыг көрүнүр,
Гуйруғун көр нечә ерлә сүрүнүр.
Элә бир лүтфү-инайәт³ түлкү!
Илтимасими ичабәт⁴ түлкү!
Сахла әввәл сәнә лазым оланы,
Вер мәнә сонра о артыг галаны.
Бүрүйүм мән дә онунла өзүмү,
Мәрһәмәт эйлә, гәбул әт сөзүмү.
Сөйләди түлкү әбәсдир бу хәял,
Мәндән ол мәрһәмәти әтмә суал.
Гуйруғум кәрчи узундур, а киши,
Вар онун кәндинә⁵ мәхсус иши.
О сүпүрүр һәмишә торпағы,
Мәнә лазымдыр онун олмағы.

лпаг. ² Эһсан вә бәхшиш алмаг һаггым вар. ³ Көмәклик.
зым, вачиб. ⁵ Өзүнә.

ГАФГАЗ

(А. С. Пушкиндән)

Гафгаз алтымдадыр, эн мүдһиш олан зирвәдә мән
 Тутмушам тәк учурум, гарлы дағ үстүндә гәрар.
 Гара гуш учмаға галхарса узаг бир тәпәдән,
 Нә гәдәр йүксәк учарса енә дөврәмдә учар.
 Бурадан мән көрүрәм чешмәләри гайнамада,
 Шүбһәли, горхулу учгунлары илк ойнамада.
 Бурда мәндән ашағы көйдә булут ойнаглар,
 Арасындан булутун дағда су гайнар, чағлар.
 Көрүнүр онларын алтында бөйүк даз гаялар,
 Онун алтында зәифчик гурумуш кол-кос вар.
 Даһа ондан ашағы рәнки яшыл орманлар,
 Орда гушлар өтәр, әтрафы кәзәр чейранлар.
 Сығыныб дағда япылмыш¹ комая инсанлар,
 Дырмашыр сәрт гаялар үзрә бүтүн һейванлар.
 Йүрүйүр дағ ашағы, орда чобан да дәрәйә,
 Иштә мәфтунлашыр инсан бу көзәл мәнзәрәйә.
 Орда ким даим Арағва чайы гәлтан-гәлтан,

Чарпараг көлжәли саһилләрә әйләр чәрәян.
 Дар кечид ичрә фәгир атлы да пүнһан олуйор.²
 Орда шиддәтлә Терек нәһри³ хурушан олуйор.⁴
 Ойнайыр, чәнк⁵ эләйир, дар гаяларла дөйүшүр,
 Ачымыш, далғалары, дашлары чейнир, өтүшүр.
 Тө'мә⁶ көрмүш гәфәси-аһән⁷ ичиндән сан шир,
 Чырпыныр, кәрниш әдир, саһили куя кәмирир.
 Лейк⁸ әфсус! Нә вар тө'мә онунчун, нә сүрүр⁹
 Ону мүдһиш гаялар һәр ики яндан сыхыйор.¹⁰

¹ Гайрылмыш. ² Кизләнир. ³ Чайы. ⁴ Чошур. ⁵ Дава, саваш.
⁶ Наһар. ⁷ Дәмир гәфәс. ⁸ Лакин. ⁹ Шадлыг. ¹⁰ Сыхыр.

ГЫШ

(А. С. Пушкиндән)

Иштә¹ шимал ели гопуб кувулдар,
Сүрүкләйиб булутлары, выйылдар.
Иштә енә гыш, нечә ки, вар кәлир:
Шахта кәлир, союг кәлир, гар кәлир.
Сәпир гары ағачлара, коллара,
Дәрәләрә, тәпәләрә, йоллара.
Ағ өртүйә бүрүндүрүр аләми,
Чулғалайыр, кейиндирир аләми.
Шахта вурур, ширин сую дондурур,
Гарғалары гар үстүнә гондурур.
Күләк әсир дағда гары юмурлар,
Юмбалана, долар чала-чухурлар.
Човғун кечә дүм-дүз әдир ер үзүн,
Гар ишығы күндүз әдир ер үзүн.
Ишыг дүшәр гар үстүнә парылдар,
Тапдалаян вахтда ону харылдар.

¹ Будур.

«НҖЯТЫН ДИБИНДӘ» АДЛЫ ӘСӘРДӘН БИР ПАРЧА

(М. Горкидән)

Күн ки, сәһәрләр чыхар, ахшам батар,
Әксиләмәз зүлмәти зинданымын.
Санма ки, бир ләһзә кешикчим ятар,
Фикри галыб мәндә никәһбанымын.¹
Һәр нечә истәрсән элә, чәк кешик,
Архайын ол мән бурадан гачмарам,
Истәйирәм кәрчи мән азадәлик,
Зәнчири амма бачарыб ачмарам.
Аһ сиз, а зәнчир, а зәнчирләрим!
Сиз дә дәмир бәкчисиниз² һәр заман.
Сизләри мүшкилдир³ ачым сындырым,
Чатлады бағрым, аман аллаһ, аман!

¹ Бахычы, кешикчи. ² Көзәтчи. ³ Чәгиндир.

ТАХЫЛ БИЧИНИ

(Колтсовдан)

Енә од тутду, дан ери янды;
Шө'лөләнди үфүг аловланды.
Чәкилир, йүксәлир думан учалыр,
Ер үзүндән яваш-яваш азалыр.
Күн чыхыб ер үзү ишыгланды,
Ар думан дағлар үстә топланды.
Топланаркән гаралды, олду булут,
Күлөк әсди, говулду, долду булут.
Бәргү-рә'д' илә гопду бир туфан,
Яғды сираб әдичи бир баран.
Араланды булут, чәкилди сәһаб,²
Ер үзүн әйләди көзәл сираб.³
Көрүнүр көй үзүндә гөвсү-гүзәһ,⁴
Чүтчүләрдә, әкинчиләрдә фәрәһ:
Чох гураглыг кечирди бипайә,⁵
Халг чыхмышдылар мүсәллайә,⁶
Халгын үммиди артды һасил үчүн,
Әкәнәкләрдә нәф'и⁷-камил үчүн.
Чүтчүләр чыхды дәштү сәһрайә,⁸

Һаггын әһсанына тамашайә.
О саат бә'зиси котан гошду,
Бә'зиси чүт гошуб йола дүшдү.

Тахыл иштә адам бою галхмыш,
Долу сүнбүлләрин башы салгмыш.
Саралыр саф гызыл кими зәмиләр,
Күлөк әсдикчә мөвч вурар, әйиләр.
Көтүрүб кәндлиләр һәрә бир чин,
Башланыбдыр тахыллар ичрә бичин.
Һәр тәрәфдә тахыл ширин бичилир,
Тәрли-тәрли ширин сулар ичилик.
Дәрзләр бағланыр тая дүзүлүр,
Таялардан бөйүк гая дүзүлүр.
Зәмиләр, тарлалар бүтүн таланыр,
Йүкләнир һей арабалар таланыр.
Дашыныр хырмана әкин төкүлүр,
Зәмиләрдән даһа бичин төкүлүр.
Күдәлир иштә⁹ күн, һава соююр.
Пайыз олмуш, союг күлөк чоююр,
Йығылыр һәр тәрәфдә мәһсулат,
Сахланыр амбар ичрә мә'кулат.¹⁰

¹ Илдырым, көй курултусу. ² Булут. ³ Сулады, дойдурду. ⁴ Көй уршағы. ⁵ Гәдәрсиз. ⁶ Әлликлә чөлә дуая чыхмаг. ⁷ Хейир, мәнфәәт. ⁸ Чөлә. ⁹ Будур бах. ¹⁰ Азугә.

ПАЙЫЗ

(Соколевдән)

Севирәм яз чағында яз күнүнү,
Пайызын эн союг аяз күнүнү.
О заманда ки, кэндлиләр гоялар,
Һәр тәрәфдә бөйүк-бөйүк таялар,
Мешәнин дәймиш эзкили саралар,
Һәм зоғал да дәрилмәйиб гаралар.
Тохунар ярпаға күлөк өтүшүр,
Фырлана-фырлана ер үстә дүшүр.
Ишығында күнүн сары ярпаг,
Көрүнүр саф гызыл кими парлаг.
Көй үзү думдуру һава чох саф,
Парлайыр мави¹ асиман шәффаф.
Дурналар дәстә-дәстә көйдә учар.
Охуяр нәғмәләр чәнуба гачар,
Саралар көй чәмән, сулар, күлләр,
Даһа кәлмәз фәғана² бүлбүлләр.
Уюшар бағү-бағча күлшәнләр,
Дөйүләр һәр тәрәфдә хирмәнләр.

¹ Көй рәнж. ² Ағламаг, гышгырмаг, бурада нәғмә охумаг мә'на-сындадыр.

ГУРД ВӘ ГУЗУ

(Крыловдан)

Су кәнарында гәфлэтән начар¹
Бир гузу бир күн олду гурда дүчар.
Гузу горхуб даянды хейли мәлул²
Гурд оларкән су ичмәйә мәшғул.
Фикри ондайды ким тапыб нә десин,
Гузуну бир бәһанә илә есин.
Деди: ахмаг гузу, мәкәр корсан,
Мәни йохса көрүб дә саймырсан?
Де көрүм, бир нечин суя кирдин?
Нийә сәрчешмәни³ буландырдын?
Горха-горха гузу деди: әчәба,
Мән ки, сәндән даянмышам ашаға,
Сәни көрдүкдә этмәрәм чүр'әг,
Су кәнарына кәлмәрәм һеч вахт.
Гурд ачыгланды сөйләди: а ясар,⁴
Сәндә вар чүрбәчүр яман һаллар.
Ил ярымдыр эшитмишәм буну мән.
Данышырсан далымча чох сөзү сән.
Гузу анд ичди, кәлди фәряда,

Йох идим мән о вахт дүняда.
Сән билирсән мәним яшым аздыр,
Анадан олдуғум һәммин яздыр.
Гурд чаваб тапмады, гәзәбләнди,
Ғышгырыб чох ачығлы сәсләнди:
—Туталым сән о вахт олмаммысан,
Анадан я ки, һеч доғулмаммысан.
Вар имиш ки, атан, анан о заман,
Нә дейирсән, бу доғрудур, я ялан?
Бу ерә чүн етирди гурд сөзүнү,
Тутду, йыртды, дағытды ол гузуну.

САЗАНДАЛАР

(Крыловдан)

Дәчәл меймун, чолаг айы, чәп кечи,
Бир улаға йолдаш олду һәр үчү.
Дөрд сәсличә бир мусиги нәғмәси,
Чалмаға һәмаһәнк олду чүмләси.
Ики каманча, ики тар тапдылар,
Бир чәмәнин үстә мәчлис япдылар.¹
Отурдулар тәрәб-бәзми² гурдулар,
Мизрабы тара нә гәдәр вурдулар.
Сүртдү каманчая айы әлләрин.
Аз галды ки, лап гопара телләрин.
Һейфа ки, чыхмады тарын сәдасы,
Учалмады каманчанын нәвасы.³
Меймун деди: «Бир даянын, гардашлар.
Бу нөв илә отурмазлар, йолдашлар!
Каман чаланлар үз-үзә отурсун,
Гой тарчылар галхыб аяға дурсун.
Кәлин инди нәғмәни башдан чалаг,
Даға-даша сәһрая шуриш⁴ салаг».
Башладаылар нәғмәләрин чалдылар,
Енә сәс чыхмады һейран галдылар.

¹ Чарәсиз. ² Гәмкин. ³ Булаг башыны. ⁴ Гийләкәр.

Эшшәк бағырды: «Гардашым, тохта, дур,
Мән дуймушам илләтини⁵ бах, будур:
Бизим бөйлә отурмамыз гәләтдир,
Чәркә илә дураг о мәсләһәтдир».
Табе олду тамамиси улаға,
Амма енә сәс кетмәди узаға.
Ишдә енә мұнагишә⁶ башланды,
Отурмаг үстә сөзләри узанды.
Бу әснада кечди ордан бир бүлбүл,
Ялғардылар: «Сән эт бизә тәәммүл.⁷
Биз бир нечә каманча, тар тапмышыг,
Бу да бир ишрәт⁸ мәчлиси япмышыг.
Хал ишимиз будур, бир азча зәһмәт
Чәкиб, бизә отурмағы кәл өйрәт».
Бүлбүл деди: «Бунлар илә кар ашмаз,
Бу баш гулаг каманчая ярашмаз.
Мусиги: бир зөвг истәйир бу сән'әт,
Бир дә кәрәк әлмлә габилийәт.
Сиздә ки, йохдур бунлардан бир әсәр,
Бош ерә зәһмәт чәкмәйин, мұхтәсәр.

ФИЛ ВӘ АЛАБАШ

(Крыловдан)

Хәлгә көстәрмәйә фили филбан,
Күчәдә кәздирир иди һәр ян.
Бәллидир фил бу өлкәдә аз олар,
О сәбәбдән бизә танынмаз олар.
Хәлг мат-мат тәәччүб әйләйәрәк
Архасындан кедирди әснәйәрәк.
Билди һарданса бунларын сорағын,
Алабаш кәсди дәстәнин габағын.
Фили көрдүкдә чумду, гышгырды,
Улады, басды, һүрдү, һайгырды.
Деди Топлан: а гоншу, ай Алабаш!
Этмә рүсвайчылыг, бир азча яваш.
Сәнми фил үстүнә мырылдарсан?
Бах өзүн, ай языг, хырылдарсан!
Амма кер бир нечә кедир саймаз,
Сән һүрүрсән, о һеч мәнәл гоймаз.
Алабаш сөйләди чавабында:
Ганырам, әһ-әһ, онлары мән дә.
Иштә' ялныз мәнә верән чүр'әт,
Будур әлбәттә ондаки һаләт.

¹ Гурдулар. ² Шәһлик мәчлиси. ³ Сәси. ⁴ Гарышыгыг, сәс-күһ,
⁵ Сәбәбини. ⁶ Мүбәһисә. ⁷ Сән бизә гандыр. ⁸ Шәһлик.

Бөйлөчө дава этмэзин² һәр вәгт,
Давакарлыгыда тапмышам шөһрәт.
Гой мәни тә'риф эйләсин итләр,
Һәм десинләр көрән чәмаәтләр:
«Барәкәллаһ, гүввәтличә алабаш,
Филин үстә эчәб кедир бир баш!»

БАЛЫГ, ӨРДӘК ВӘ ХӘРЧӘНК

(Крыловдан)

Бир балыг өрдәк илә бир хәрчәнк
Бир заман олду үчү һәмаһәнк;
Йүклүчә бир араба чәкмәк үчүн,
Өз ериндән ону тәрпәтмәк үчүн.
Гошулуб чәкдиләр исә нә гәдәр,
Олду зәһмәтләри ахырда һәдәр.
Араба кетмәди әсла габаға,
Дейәсән батмыш иди бир батаға.
Бәс нәдән өтрү бу иш мүшкил¹ иди,
Йүк дейил чох да ағыр, йүнкүл иди.
Өрдәйин мейли көйә учмаг иди,
Балығын гәсди суя гачмаг иди.
Кәрчи² хәрчәнк дә күч этмәкдә иди,
Фикри һейфа³ кери кетмәкдә иди.
Бурда ким һаглы, мүгәссир кимдир?
Гой ону билсин о ким һакиmdir.
Бу гәдәр биз билирик ким бу чәһәт
Галмыш орда араба биһәрәкәт.⁴

¹ Будур. ² Этмәдән.

¹ Чәтин. ² Гәрчәнд. ³ һейф ки. ⁴ Гәрәкәтсиз.

Кәндли деди: «Вәчһи² будур, мүхтәсәр.
Сәндә о шейдән әбәдән йох әсәр.
Сәбр, биликдир бу ишин һикмәти,
Сән бачара билмәсэн ол сән'әти!»

ЗӘҢМӘТКЕШ АЙЫ

(Крыловдан)

Көрдү айы кәндли чәкир зәһмәти,
Вар әчәб асудә, асан сән'әти.
Әймә әйәр, мәнфәәт илә сатар,
Пул газанар, яхшы газанча чатар.
Дүшдү онун да һәвәси бу ишә,
Фикр эләди яхшыча тапдым пешә.
Кетди мешә ичрә одун гырмаға,
Шах-будағы башлады сындырмаға.
Һансы бирин басды әйә бир тәһәр,
Сынды ағач, зәһмәти олду һәдәр.
Кәзди, доланды мешәни һәр тәрәф,
Хейли ағач сындырыб этди тәләф.
Көрдү ки, һеч әймә әйә билмәйир,
Сонра кедиб кәндлийә бөйлә дейир:
«Бир ишим, ай гоншу, дүшүбдүр сәнә,
Сән тары, гандыр сәбәбин бир мәнә!
Мән мешәдән хейли ағач гырмышам,
Истәмишәм әймәйә, сындырмышам.
Сөйлә бунун бирчә нәдир илләти,¹
Мән нә үчүн билмәдим ол сән'әти?»

¹ Сәбәби. ² Сәбәби.

АЙЫ ВЭ ШИР

(Крыловдан)

Элбир олуб бир айы бир шир илэ,
Овладылар довшаны тэдбир илэ.
Олмадылар разы ону бөлмэйэ,
Чыхды иш ахыр өлүб-өлдүрмэйэ.
Чейнэдилэр, дишлэдилэр, диддилэр,
Бир-бирини ал гана гэрг¹ этдилэр.
Өзлэрини тагэтдэн салдылар,
Һәр бири бир сэмтэ² дүшүб галдылар.
Түлкү узагдан көрүб ол һалэти,
Билди ки, йох һеч биринин тагэти.
Кэлди көтүрдү ову, этди фэраp,³
Һэсрэт илэ бахды далынча булар.

АЙЫ ВЭ АРЫЛАР

(Крыловдан)

Бир айынын дүшдү йолу бир заман
Бал арысы «кэндисинэ» накəһан!
Йыхды ерə «кэндини» дэрһал айы,
Та дағыдыб сонра есин бал айы.
Акаһ олан тək арылар һалдан,
Олдулар ашифтə¹ бу əһвалдан.
Ол айыны дөймэйэ бил'иттифаг,²
Эйлэдилэр һэмлэ³ һэрə бир саяг.
Көрдү фəнадыр⁴ ишинин ахыры,
Гачды о саэт айы ордан кери.

¹ Батырмаг. ² Тэрэф. ³ Гачды.

¹ Көнлү пəришан. ² Биркə иттифагла. ³ Һүчүм. ⁴ Пяс.

Амма мән ким бу гэдэр элләширәм зәһмәт илә,
Иттифаг этмәк үчүн мәһз үмумийәт илә.
Бу тәсәлли мәнә бәсдир, олар асудә һалым,
Ки, бу шанларда мәним дә вар ики гәтрә балым.

ГАРАГУШ ВӘ АРЫ

(Крыловдан)

Ширә йырмагда иди бал арысы зәһмәт илә,
Гарагуш көрдү ону сөйләди чох нифрәт илә:
—Бу нә күндүр, а языг, бөйлә олурмуш яшайыш?
Ахшам иш, һәр сәһәр иш, һеч түкәнилмәз мәкәр
иш?

Өзкәләрдән дә өлән вахтда бир фәргин йох,
Бәс нә мәнзур¹ илә бунча чалышырсан чох-чох?
Өмрү олдугча мәкәр һәр яшаян ишләрми?
Бу гэдәр зәһмәти агил² дә гәбул әйләрми?
Сән һара, мән һара, бах мән учарам көй үзүнә,
Ганадым сәс салар учмагда чөлүн даг дүзүнә.
Мән учан вахтда әтрафа дүшәр сәс, вәһшәт³,
Бир учар гуш әдәмәз учмаға һәр киз чүр'әт.
Сүрү үстүндә чобанлар ятамаз горхумдан,
Чөлдә чейран я марал ваз аҗамаз горхумдан.
Эһтирам илә она бал арысы верди чаваб:
—Бәли, фәрмайишиниз⁴ доғрудур, әлбәттә, чәнаб!
Шөһрәтин, шә'нин учалсын, үрәйин шад олсун,
Гисмәтин дөври-гәзадан даһа мүздад⁵ олсун!

¹ Нә мәгсәллә, һансы нөгтейи-нәзәрлә. ² Ағыллы. ³ Горху. ⁴ Буй-
ругунузла. ⁵ Артыг.

КИТАБЫН ИЧИНДЭКИЛЭР

Аббас Сэһхэг	3
Яз	9
Илк баһар	10
Багча	12
Күллэрин бэхси	13
Гушлар	15
Яй сәһәри	16
Яй кечәси	17
Көч	18
Гыш	20
Ики ушаг	21
Мәктәб шакирди	23
Ана вә оғул	25
Күчә ушағы	27
Тәнбәл	28
Әһмәдин гейрәти	29
Истигбал бизимдир	33

Тәмсилләр

Ики дана	35
Түлкү вә гурд	37
Күн вә күләк	38
Чүтчү вә илан	40
Улаг вә аслан	41
Гары вә гуллуғчулары	43
Ит вә көлкәси	44
Түлкү вә жеймун	45

Тәрчүмәләр

Гафгаз (Пушкиндән)	46
Гыш (Пушкиндән)	48
„Һаятын дибиндә“ аллы әсәрдән бир парча (М. Горкидән)	49
Тахыл бичини (Колтсовдан)	50
Пайыз (Соколевдән)	52

Гурд вә гузу (Крыловдан)	53
Сазандалар (Крыловдан)	55
Фил вә алабаш (Крыловдан)	57
Балыг, өрдәк вә хәрчәнк (Крыловдан)	59
Зәһмәткеш айы (Крыловдан)	60
Айы вә шир (Крыловдан)	62
Айы вә арылар (Крыловдан)	63
Гарагуш вә ары (Крыловдан)	64

Редактору: *Ф. Гасымзаде*
Техредактору: *Ә. Н. Мирчафаров*

Чап имзаланмыш 18 XII 48. Чап листи 4¹/₄. Нәшрийят
листи 3. Бир чап листиндәки һәрфләрин сайы 27072.
ФГ 13422. Сифариш № 901. Тиражи 15.000

Азәрбайчан ССР НС янында Полиграфия вә Нәшрийят
ишләри идарәси
„Гызыл Шәрг“ мәتبәәси. Баки, һәм Асланов күчәси, 80.

Гиймети 3 м. 25 г.

894.369-02

Лж-2126

А. СИХХАТ
ИЗБРАННЫЕ СТИХОТВОРЕНИЯ

(на азербайджанском языке)

Издательство Детской и Юношеской Литературы
ЦН ЛКСМ Азербайджана
Баку—1948